

AUSTRIACS DINS ELS ORDES MILITARS ESPANYOLES EN EL SEGLE XVI.

Anna Mur i Raurell

El 1567 dos aventurers originaris de Barcelona, Pere de Villardaga i Jeroni Ferrer, van cometre una sèrie d'estafes o delictes a Venècia tot canviant d'identitat, prenent noms de cavallers i usant l'hàbit de l'Orde de Santiago. Segurament fugint de la justícia, arribaren a Viena, un bon amagatall per mimetitzar dos espanyols, on malgrat tot van ésser descoberts. Maiximilià II decidí castigar-los severament; tanmateix, atenent la intervenció a favor seu d'alguna persona, probablement de nacionalitat espanyola ⁽¹⁾, potser la mateixa emperadriu Maria, que demanà misericòrdia, ordenà com a pena menor l'exili d'ambdós de la cort i de tots els seus regnes atorgant-los un espai de vint-i-quatre hores per abandonar Viena i d'un mes per travessar les fronteres ⁽²⁾.

Aquest relat que, per la seva temàtica i el seu ambient, sembla tret d'una novel·la picaresca ens dóna la informació d'aquest detall sobre l'hàbit de l'Orde de Santiago usat de manera indigna. És el que més destaca d'aquesta breu descripció dels fets dels dos malfactors. Demos-

1. L'emperadriu exercitava una mena de patronatge sobre tots els espanyols que arribaven a Austria. En una lletra del seu confessor, fra Joan d'Espinosa a Gabriel Zayas, secretari d'Estat de Felip II escriu: "Tiene (la emperatriz) que todos los españoles que vienen aventureros i pobres i captivos acuden a la madre misericordiosa..." AGS, Estado, lligall 685, 26 d'abril del 1577 (?).
2. SKM 2, fol. 105r-106r.

tra el tipus de reacció que provocava l'usurpar la identitat de cavaller i de l'hàbit (les dues coses juntes) i la difusió de la imatge i del concepte que aquest suscitava a Àustria.

Els Ordes Militars espanyols, sobretot Santiago, Calatrava i Alcàntara, nascuts i que es desenvoluparen al llarg del període de formació de la personalitat nacional com fou la Reconquesta, considerats, pel papat com "una especie de ejercito cruzado de carácter permanente" ⁽³⁾, en una societat com era l'austriaca que durant l'època moderna no conegué la Inquisició i ni tan sols conceptes con el d'honor i de neteja de sang, constitutius de la societat espanyola, fins a un cert punt deurien estar desproveïts del contingut social que aquests s'oposaven a Espanya, centrant-se l'interès fonamentalment en la noblesa i en el seu origen hispànic i catòlic com a valors que s'oposaven a la majoria protestant. Fou al llarg del Renaixement que canvià la funció bèl·lica que havien tingut a Espanya durant el període medieval, per ésser fonamentalment social i religiosa ⁽⁴⁾. No establiré aquí la quantitat de nobles austríacs --incloint en aquest terme els territoris sota els Habsburg de la línia de Ferran I-- que engruixiren les files dels Ordes Militars, perquè davant la impossibilitat d'una estadística d'aquest tipus, ara per ara només puc afirmar que com és natural el seu nombre es mantingué en un cercle molt estret i concret; m'ocuparé més aviat del mètode i les circumstàncies amb què aquests es dirigien cap a ells i els motius a través d'alguns casos ben documentats.

Ferran I

Ferran I es va seguir interessant per la situació sobre aquest aspecte a Espanya: el 1541 felicita un nou comanador major d'Alcàntara,

3. Eloy BENITO RUANO, "Las Ordenes Militares españolas y la idea de cruzada". *Hispania*, LXII (1956) 9.

4. L.P. Wright, "The military orders in sixteenth and seventeenth century spanish society. The institutional embodiment of a historical tradition" *Past and Present*, 43 (1969) 34-70.

Llorenç Manuel, a qui Carles V li havia fet mercè "en cuya persona estará por cierto muy bien empleada por la virtud y buenas partes que en ella concurren" i deplora al mateix temps la mort del seu predecessor "por el antiguo conocimiento y buena voluntad que le teníamos" ⁽⁶⁾. Els nobles espanyols que acompanyaren a Ferran I i que rebien l'hàbit i la comenda a Viena serien un exemple a imitar en els anys següents. Ferran I va escriure a Carles V per demanar-li un hàbit i comenda per Martí de Guzmán, el seu cambrer major i persona molt ben vista a la cort ⁽⁷⁾ i que comptava amb poques simpaties dins l'ambient protestant. El 1551 es lamentava que aquest, al qual quatre anys abans li havien estat concedides ambdues coses, encara no pogués fruit de la comenda per no haver pogut fer la professió al no trobar-se cap frare de l'Orde en la Cort del 1548 al 1551 a Brussel·les.

Aleshores li demana que Martí de Guzmán havent sabut que a Trento hi havia el bisbe de Guadix que és de l'esmentat Orde pugui rebre-la allà, evitant d'aquesta manera un viatge a Espanya que l'allunyaria del seu servei a Viena que li és molt necessari. Es a dir que el 1551 a Viena hom no sabia com fer la professió, la qual cosa anys després apareix resolta a l'haver d'ocupar-se un vicari general de l'orde de sant Agustí o un prior o sots-prior de qualsevol monestir d'aquest, la regla dels quals era seguida pels santiagoistes ⁽⁸⁾.

A Castella la carrera en els ordes militars era reservada normalment als fadristerns que pertanyien a llinatges de Títols i cavallers, ⁽⁹⁾.

5. Die Korrespondenz Ferdinands I. Vol. III Bearbeitet von H. Wolfm und Christiane Thomas (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 58). Wien 1977, 324, n. 563.

6. AGS, Estado, lligall 641 bis.

7. Sobre el seu estat a la cort de Ferran I v. Helmut Goetz, "Die Geheimen Ratgeber Ferdinands I. (1503-1564)". Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 42/43 (1963) 472-474. Goetz, però, no publica les dades referents a Guzmán com a membre de l'Orde de Santiago. Segons Salazar, v. 2, 562-563, fou comanador de la Hinojosa per mercè de Carles V.

8. SHK 1 4, Viena, 14 de setembre del 1551, Ferran I a Carles V.

9. Marie-Claude Gerbet, "La noblesse dans le royaume de Castille. Etude sur structures sociales en Estremadure de 1454 a 1516". Publications de la Sorbonne. Série "N.S.Recherches"-32. 1979, 359.

Alguns d'ells van realitzar paral·lelament una carrera al servei dels reis i aquest cas és el que millor s'adapta per generalitzar la tipologia del membre austríac d'ordes militars espanyols.

Maximilià II

Per Maximilià II va ésser una font de rendes per a les persones que al seu servei per una o altra raó tenien contactes amb Espanya. Maximilià simpatitzava amb el protestantisme i aquesta actitud utilitarista davant instruccions impregnades d'un ranci catolicisme militant encaixava en aquest marc. Així, referint-se el 1567 al fill de Gerhard Weltzer ⁽¹⁰⁾, família originària de la Baixa Austria, tot escrivint al seu ambaixador Adam de Dietrichstein li explica com aquest ha sol·licitat un hàbit però que "das Kreuz allein und nichts dazu wurde ihm aber mehr Unkosten als Nutzen bringen" ⁽¹¹⁾. Aconseguir l'hàbit ja era interessant, tanmateix encara ho era més el fet que anés acompanyat d'una renda. De fet, pels tràmits s'havien de pagar una sèrie de despeses per tal d'obrir l'expedient, de vestuari, porters, secretaris, cèdula de cavallers, arxius, despeses, etc. El total pujava entre 2500 i 5000 reals, el 1613 ⁽¹²⁾.

En una altra ocasió Maximilià II s'expressa semblantment, quan tot escrivint al Gran Mestre de Sant Juan de Jerusalén li demana una comenda en el priorat de Catalunya per a un ambaixador, i no exempt de reprotxe diu: "...y ser XXXI años ha se que soy informado de essa horden syn tener ninguna renta della..." ⁽¹³⁾. Així doncs, més que mirar l'hàbit, la concessió del qual donada la categoria social dels candidats era indubtable, es tendia a associar-lo a la d'una comenda gran o petita,

10. Es tracta segurament de Gerhard Weltzer, president del Consell de Guerra en temps dels emperadors Ferran I i Maximilià II.

11. SOA, G 140, Karton 194.

12. Martine LAMBERT-GORGES, "Le breviaire du bon enquêteur, ou trois siècles d'information sur les candidats a l'hàbit des ordres militaires". Mélanges de la Casa de Velazquez (1980) 177 nota 28.

13. SKM 1 fol. 194v.

en proporció a la importància de la persona que la sol.licitava. El 1564 demana una comenda de Santiago per Dídac Manrique de Mendoza, mestre-sala de l'emperadriu, pels seus serveis a l'emperador Carles i juntament amb aquesta sol.licitud s'afegeix la de l'emperadriu, la qual sembla era de força temps abans perquè ja l'havia feta Ferran I al rei d'Espanya ⁽¹⁴⁾. Això, però, no vol dir que no es sol.licitessin hàbits únicament: Maximilià demanà hàbit de Santiago per Joan de Mercado, caçador major dels prínceps d'Hongria ⁽¹⁵⁾, el qual el va escriure demanant-li el seu favor; sol.licità també un hàbit de Santiago pel fill del llicenciat Joan de Briviesca del Consell Reial⁽¹⁶⁾. Sembla que l'Orde preferit era el de Santiago, segurament el de més riques comendes, seguida pel de Calatrava. Aquestes sol.licituts generalment tenien com a conseqüència un gran feix de correspondència: al rei d'Espanya com Administrador Perpetu de tots els Ordes, al president dels Ordes, al seu ambaixador Dietrichstein a Espanya, i als secretaris o personalitats que podien actuar d'intermediaris de manera fructuosa. No sempre aconseguia allò que demanava ni sempre de manera ràpida. De vegades el temps s'allargava i en aquests casos sol.licitava accelerar les pràctiques, com el 1560 amb Francesc Laso de Castella, majordom major de la reina de Bohèmia, el qual havent rebut comenda santiaguista del Camp de Criptana espera la col.lació i prendres possessió⁽¹⁷⁾. D'altres vegades es tracta d'aconseguir veritables exempcions a les regles dels Ordes com el 1565 quan demana a Felip II que essent mort sense testament Alonso de Mercado, caçador major de l'emperador, frare de Calatrava, i reclamant com estableix l'Orde els seus béns puguin passar a un germà seu que es troba a Espanya al servei dels seus fills ⁽¹⁸⁾. Tres personatges clau a la cort de Viena en els afers de l'Orde de Santiago

14. Ibid, fol. 277r. Fou comanador de Mora per gràcia de Felip II qui li signà el títol a Màdrid el 18 de maig del 1572, Salazar, v. 1, 214.

15. Ibid. 2 fol. 113v-114r.

16. Ibid. fol. 92r.

17. Ibid. 1 fol. 109r. Fou comanador del Camp de Criptana fins al 1571, Salazar, v. 1, 88-89.

18. Ibid. 1 fol. 283v-284r.

foren Francesc Laso de Castella, majordom major de l'emperadriu, el seu nebot Pere Laso de Castella ⁽¹⁹⁾, fill de Pere Laso de Castella, cavallerís major de l'emperador Ferran I, després mentor i majordom de Maximilià II, i Dídac Manrique de Mendoza, mestre-sala de l'emperadriu, tots ells encarregats de redactar els informes sobre els candidats que eren enviats de Viena al Consell d'Ordes i que actuaven com a padrins en les cerimònies d'investidura de l'hàbit.

L'interès pels Ordes Militars espanyols es contagià en la cort austríaca i augmentà entre els no espanyols, dels quals existeix una detallada documentació sobre el baró Adam de Dietrichstein (1527-1590), ambaixador de Maximilià II, i sobre Georg Proskoski von Proskau, gentilhome de cambra de Maximilià II que estigué en missió a Espanya en diverses ocasions.

Aquesta documentació prové del Statni Oblastni archiv a Brno i omple un buit ja que només s'ha conservat parcialment en l'arxiu Històric Nacional de Madrid l'expedient de Proskoski el cognom del qual és erròniament transcrit per "Poscofqui" ⁽²⁰⁾.

El baró Adam de Dietrichstein, natural del ducat de Carínia, fou ambaixador i mentor dels prínceps d'Hongria. Aquest serà el càrrec que impulsà Felip II a concedir-li l'hàbit de Calatrava i la comenda major d'Alcanyís en el regne d'Aragó ⁽²¹⁾. L'inici d'aquesta sol·licitud és domèstic i exquisidament femení, tractat discretament per l'esposa de Dietrichstein, Margarida de Cardona, amb la germana de Felip II, Joana de Portugal a finals del 1565: "... wie ier die printzessin gesagt das si auff meiner genadigisten frawen genadigiste recomendatzion und ersuechen dem khunig ieren bruedern angesprochen mier ain genad zuthuen und das ier kh(u) n (igliche) wie(rden) solihes gena-

19. Va rebre la comenda d'Aguilarejo i en el 1582 passà a la de Mohemando. Salazar, v. 2, 415-416.

20. SOA, G 140, Karton 357.

21. CARUANA Y GOMEZ DE BARREDA, Jaime, "La Orden de calatrava en Alcañiz". Teruel, 8 (1952) 1-176.

SERRANO MARTIN, Eliseo, "Los señoríos de la Orden de Calatrava en Aragón en el siglo XVI", en "Jerónimo Zurita, su escuela y su época". Zaragoza 1986.

digist verwilligt und gegen ier sich erbotten hab solihes zuthuen und mier zu nagster consulta ain encomienda zugeben. Es soll awer mein weib oder ich mit dem wenigsten uns mix merkhen lassen oder da von was zuversten geben..."⁽²²⁾. En aquest cas es tractà d'una decisió reial tot i que el Consell d'Ordes portà endavant les pràctiques burocràtiques de costum. El desig del sol.licitant posava en marxa el mecanisme que comportava la informació al Consell d'Ordes per part del rei de la concessió de l'hàbit, la qual es va fer el 23 de març del 1567⁽²³⁾, però aquesta concessió era subordinada al bon èxit de la investigació portada a terme "in situ" per un cavaller de l'Orde i un frare sobre la genealogia i neteja de sang del candidat. En l'afer de Dietrichstein, aquest anuncia en una lletra de l'abril de 1567 dirigida a Maximilià, l'arribada a Viena de dos membres de l'Orde, un cavaller i un frare, als que Dietrichstein tenia un cert mirament per por a què poguessin trobar uns avantpassats seus pagesos, moros o jueus⁽²⁴⁾. Alvaro de Luna⁽²⁵⁾ arribà a Viena el mes de juny i no trobant a la ciutat persones que haguessin conegut els avis del candidat, es traslladà a Carinzia mateix on amb ajut de Hans Khevenhüller, successor de Dietrichstein com ambaixador imperial a la cort espanyola, va concloure en pocs dies la informació⁽²⁶⁾.

Dietrichstein no fa referència a cap investigació sobre luterans perseguits per la Inquisició en aquest temps i de manera oberta a

22. SPV 16 18 25r., Madrid, 25.12.1565, Dietrichstien a Maximilian II.

23. BN, Ms 781, Copiador de cèdules reials de Felip II, fol. 114r.

24. SDK 6 124 f. 23r, Madrid 26.4.67, Dietrichstein a Maximilià II: "Meiner probantza halben des habito de Calatrava, schikht man wiw geberihig, ain Riter des ordens, und ain priester hinaus, informatzion zuthuen, halt siewerden an awer khay (serlichen) M(ajestät) hoff auch khumen. Ob ich den nun wol hoff, si werden nit finden, das meini elteren, paweren Moren oder Juden gewest, oder sunsten ain mangel, daran mich mein genadigiste frawund ewer fhay (serliche) M(ajestät) dienst allain befurdert, ainige verhinderung moht entphahen, so pitt ich doch ewer khay (serliche) M(ajestät), da es vonoten, mier dessen auch genadifiste zeugnus zugeben."

25. Es podia tractar de Alvaro de Luna, besnét del Maestre don Alvaro de Luna, conestable de Castilla. Fou castellà de Milà i comanador de Dos Barrio. Carles V el promogué a la comenda de Calzadilla el 1546. Salazar, v. 1, 119.

26. BN, Ms. 2751, Història de Joan Kevenhüller, 65. En aquest manuscrit és atribuïda erròniament la comenda d'Alcanyís a l'Orde d'Alcàntara.

Espanya: el 1559 hom celebrà el primer gran jur de fe a Valladolid i entre els condemnats hi havia Joan de Ulloa, comanador de Santiago, i en el mateix any el Sant Ofici detenia a fra Bartomeu de Carranza i Miranda, és a dir personatges en principi intocables. Entre 1560 i 1565 hom calcula el període de més activitat ⁽²⁷⁾. En aquests anys per la instrucció dels expedients dels candidats als Ordes Militars hom contemplava la investigació no sols del mahometanisme i del judaïsme sinó també de l'activitat dels cismàtics i heretges, com per exemple els luterans. Aquest punt seguí als precedents i fou una pràctica habitual en temps de Felip II, quan les investigacions sobre el candidat i la seva família s'estenien a les relacions d'aquests amb el Sant Ofici. Un candidat que hagués estat condemnat públicament i oficial no podia ser admés per rebre l'hàbit ⁽²⁸⁾.

Per això hom pot preguntar-se per què Dietrichstein no fa referència a aquest aspecte, potser vol significar una certa prudència al dirigir-se a Maximilià II, que era simpatitzant de la reforma, més que no pas una possible inexistència d'aquest punt en la constitució de l'expedient.

El resultat de la investigació deuria ésser positiu perquè el 18 de juliol del mateix any Maximilià II anuncia a Dietrichstein que li ha estat concedida comenda ⁽²⁹⁾. No diu que li hagi estat concedit l'hàbit sinó la desitjada comenda, principal objectiu de les seves gestions. L'enquesta no deuria superar un mes de temps i el Consell d'Ordes deuria pronunciar-se en el mes següent. Aquest temps que era per la concessió de l'hàbit ho fou en aquest cas simultàniament per la de la comenda.

La cèdula de provisió de l'hàbit de cavaller de l'Orde de Calatrava és del 31 d'abril del 1568 ⁽³⁰⁾. El document indica que la súplica de

27. Bartolomé BENNASSAR, "Inquisición española: poder político y control social". Barcelona 1984, 2339-243.

28. Martine LAMBERT-GORGES, "Le breviaire..." 188-191.

29. SOA, G 140, Karton 104, Pressburg, 18-7.(((1567)), Maximilià II a Dietrichstein.

30. SOA, G 140, Karton 357, 1539/718 b. "La provisión y cedula de habito de cavallero de la Orden de Calatrava para el muy Ille varon Adam de Dietrichstein".

Dietrichstein de l'hàbit i després de la informació estudiada en el Consell d'Ordes, el candidat reuneix les qualitats exigides. També s'estableix que la cerimònia se celebri en el convent de l'Orde pel prior o el sots-prior. Abans ha de romandre tres mesos aprenent la Regla i donant testimoni d'haver estat a galeres durant sis mesos. Havia de passar un any fins a la professió expressa. El document és tipus formulari i Dietrichstein obtindrà la dispensa amb una altra cèdula del rei datada com el primer requeriment ⁽³¹⁾. Per no anar a Calatrava s'estableix que l'hàbit li sigui concedit a Madrid. La cerimònia tingué lloc en aquesta ciutat el 3 de maig del 1568 a l'església i monestir de sant Joan de l'orde de sant Benet, la regla del qual seguia l'Orde de Calatrava. Fou armat cavaller davant de Fadrique Enríquez de Ribera, comanador d'Almuradiel, president del Consell d'Ordes i majordom de sa Majestat, i de fra Alonso de Burgos, frare de l'Orde de Calatrava, rector de l'església parroquial de Torralba, i de Joan de Paredes, secretari del Consell d'Ordes.

Dietrichstein es presentà a la cerimònia amb la provisió i la dispensa esmentades. Fadrique Enríquez l'armà cavaller i fra Alfons de Burgos li atorgà l'hàbit i insígnies amb les cerimònies, benediccions i solemnitats de costum. Assistiren tres comanadors de l'Orde que l'imposaren els esperons i altres cavallers, tots ells amb el mantell de Capítol.

Un any després, l'1 de maig del 1569, és datada la cèdula de professió expressa ⁽³²⁾ de Dietrichstein on es particularitza que no ha estat en el convent de Calatrava durant tres mesos ni sis mesos a galeres. La cèdula és dirigida a fra Jeroni Triviño, prior de Granada, i al llicenciat fra Francesc de Rades d'Andrada, historiador famós de l'Orde de Calatrava, ambdós capellans de l'esmentat Orde. Hom mana

31. Ibid.: "...y porque dicho Adan de Dietrichstein esta ocupado en servicio de los dichos serenissimos principes y si oviese de yr a recibir el abito al dicho convento haria falta en el cargo que tiene, por lo excusar tenemos por bien quel dicho abito se le de en esta corte..."

32. Ibid.: "Cedula de Profession del muy Ille señor varon Adan de Dietristan"

que sigui examinat de la Regla i de les altres coses que els cavallers han de saber.

El 3 de maig del 1569 fra Jeroni Triviño, a Madrid, en l'església de sant Joan rebé la professió expressa, essent presents entre d'altres el seu fill Maximilià de Dietrichstein (1561-1611) en aquest temps cavaller novici tot i que no tenia l'edat necessària, motiu pel qual havia rebut dispensa del Papa ⁽³³⁾. La col·lecció de la comenda d'Alcanyís ⁽³⁴⁾ es realitzà el mateix dia i al mateix lloc amb una cerimònia que seguí a la precedent davant de Jeroni Triviño i de Joan de Paredes.

Dietrichstein, cavaller profés, presenta una lletra de provisió ⁽³⁵⁾ datada el 3 de maig del 1569. Essent vacant la comenda d'Alcanyís per la mort de Lluís Mendez de Haro: "...y a nos (Felipe II) como administrador susodicho pertenesce proveerla acatando los muchos y señalados servicios quel varon A. Dietrichstein ayo y mayordomo mayor de los serenissimos principes de Ungria nuestros muy caros y amados sobrinos cavallero professo de la dicha Orden nos ha hecho y esperamos que hara de aqui adelante por la presente cometemos y damos poder a frey Jeronimo Trivino prior de Granada y al licenciado frei Francisco de Rades de Andrada nuestros capellanes de la dicha Orden o a cualquier dellos para que en nuestro nombre y por nuestra autoridad como administrador susodicho puedan hacer y hagan colacion y cononica y institucion al dicho Adam de Dietrichstein de la dicha encomienda...". Aquesta cerimònia girava al voltant de la imposició d'un bonet. Entre els testimonis es trobaven el servent

33. BN, Ms. 781, fol. 119v.: "Merced a Maximiliano de Dietristan, hijo del barón Adam del hábito de la Orden de Calatrava. Madrid, 10 mayo, 1567". SOA, Karton 357, 1540/718 c. "La provision y cedula de habito de cavallero de la orden de Calatrava para el muy Ille señor Maximiliano de Dietristan" data a k'Escorial el 22 d'agost del 1568. També obtingué dispensa per rebre l'hàbit a la cort, amb la mateixa data. Rebé després la comenda de Cañaveral que romangué tota la resta dels segles XVI i XVII en aquesta família.

34. SOA, Karton 357, 1541/718 d. "Colacion de la encomienda mayor de Alcaniz para el muy Ille señor varon Adan de Dietristan".

35. Ibid. "La provisión de la encomienda mayor de Alcaniz para el muy Ille señor varon Adan de Dietristan".

Andreu de Rosales, que després tindrà el càrrec de procurador de Dietrichstein a Alcanyís.

La lletra de provisió de la comenda estipulava també les obligacions que tenia Dietrichstein en acceptar-la. En el document s'indica l'annexió realitzada a Alcanyís de les comendes de Calanda i Fozcalanda. La meitat de la renda d'aquestes dues comendes havia d'usar-se anualment en la reparació del castell d'Alcanyís, muralles, torres, baluards i fossats.

Aquesta era una pràctica habitual que afectava totes les comendes d'Ordes Militars, perquè una preocupació de primer ordre era atendre el manteniment dels edificis, ja fossin castells, esglésies o qualsevol mena de construcció. Dietrichstein havia de donar també la tercera part del primer any de renda pel tresor de l'orde, responsabilitat que tenien les persones encarregades de recollir els fruits de la comenda. Tot nou comanador era obligat també a fer redactar pel governador del partit on era situada la comenda d'un document, davant notari, on constés l'estat en què la rebia per tal d'evitar que finida la seva gestió aquests béns en mal estat i que el seu successor hagués de procedir sense culpa a les despeses de les reparacions. Calia fer dues còpies: una quedava a la mateixa comenda i l'altra era enviada a Calatrava. Si a la mort d'un comanador la comenda era en mal estat els marmessors havien de retenir la part de béns necessaris per tal de reparar-la. Un mes després de la mort del comanador calia enviar una relació al Consell d'Ordes sobre com havia acomplert el que estava manat. La provisió de la comenda s'ocupa àdhuc en el cas de què com molts cavallers són casats i els marmessors aleshores no són persones de l'Orde sinó seglars amb els quals serà sempre més problemàtic saber a quina reparació era obligat el difunt, vagi, doncs, el governador o el seu lloctinent a la comenda de seguida de sabuda la nova de la mort del comanador i examini si ha fet allò que havia de fer. D'altra manera havia de prendre de les rendes de la comenda els béns necessaris per procedir a la reparació i en cas d'absència d'aquest, els hereus eren obligats a donar-

los. Totes aquestes disposicions són de tipus formulari i deurién ésser comunes en tots els documents d'aquest tenor.

Amb data del 26 d'agost del 1569 trobem una missiva ⁽³⁶⁾ dirigida a Dietrichstein pels jurats d'Alcanyís felicitant-lo pel càrrec obtingut i amb una dosi d'ironia afirmen que: "...holgaríamos a rostro conociese el grande contento de todos". Evidentment Dietrichstein no va viure com ho exigia l'Orde en la comenda; això, però, fou habitual en les comendes dels Ordes Militars de tota la península durant aquest període. La vila d'Alcanyís deuria conèixer la pràctica de l'absentisme acostumada entre els comanadors dels llocs de residència, que eren deixats a les arbitrietats d'arrendataris i administradors del país, en el cas de Dietrichstein encara era més justificat tenint en compte la seva delicada missió a la cort. Sabem que pel 1576 obtingué dispensa de Felip II per no residir a Alcanyís els dos mesos de l'any com era obligat⁽³⁷⁾ i és de suposar que la seva absència deuria ésser completa la resta del període. Se'ns han conservat les minuts dels inventaris dels béns que anualment com a comanador major d'Alcanyís havia d'enviar a Felip II com administrador perpetu. Aquestes gairebé cobreixen tots els anys de la seva comandoria des del 1569 al 1588 ⁽³⁸⁾. Només les del 1569, 1570 i 1572 són datades a Madrid. La resta ho són a Viena, Praga i Nikolsburg, avui Mikulov, on hi havia la seva propietat més important, primer feu i després atorgat hereditàriament per l'emperador Maximilià. Les minuts dels primers anys aporten dades molt generals sobre Alcanyís i donen sols el valor total de la comenda i de les despeses. Dietrichstein calcula la seva renda anual en 143.678 rals dels que 75.000 eren pel seu càrrec d'ambaixador, mentor i majordom major; dels seus béns obtenia una renda de 52500 i d'Alcanyís 16.178, mentre que el valor de tota la seva hisenda entre 1581 i 1588 baixà de 228.110 florins a 182.574 (valorant Nikolsburg en 119.000 florins;

36. Ibid.

37. Ibid. 1542/718 e.

38. Ibid. 1538/718 a.

una casa a Viena, 6.000; diner comtant, 9.000; argent, joies i mobles, 33.000). Alcanyís era arrendada en 30.550 rals anuals dels quals s'havien de restar les despeses quedant aleshores uns 20.000 rals, tot i que alguns anys confessa no li ha quedat res entre despeses ordinàries i extraordinàries. A partir del 1585 les descripcions són més detallades pel que fa a les despeses, el que fa pensar que Dietrichstein no obtenia els resultats desitjats. La disminució de la seva renda complexiva es tradueix pel que fa a la comenda d'Alcanyís en una lletra datada el 25 de juliol del 1589 dirigida a l'administrador Andreu de Rosales per Joan Ruiz de Azagra ⁽³⁹⁾ en què "maravillase mucho (Dietrichstein) de entender que todas las encomiendas de algunos años a esta parte hayan ido en aumento y la suya aya quedado en un mismo ser y valor y assi conviene que V.Md. haga el ultimo esfuerzo en este arrendamiento para que crezca y que el señor Dietrichstein a quien V. Md. tanto deve no le quede ninguna sombra de sospecha ni de indicios sobre la mala voz y las calumnias que se le han dado a V.Md." ⁽⁴⁰⁾. Dietrichstien decidí que Rosales tractés de l'arrendament de la comenda juntament amb l'inquisidor Molina de Medrano. Totes aquestes dificultats eren més o menys comunes a l'explotació de les comendes a Espanya: l'acció dels arrendataris i dels administradors i els seus interessos en oposició als dels naturals de la terra va donar origen a moltes "Fuenteovejunas" no consumades; tal com indica la lletra, Rosales es lamentava "del caso tan insolente de invasión y agresión contra su persona" ⁽⁴¹⁾. Un altre aspecte típic d'aquest període, també deplorat en aquesta lletra, és el de la usurpació de terres de la comenda per manca d'un control adequat. Tot era símptoma del gran malestar que investia els naturals d'Alcanyís des de molt abans, quan el 1571 Dietrichstein havia hagut de dirigir-se als jurats i consell de Calanda per resoldre les

39. Germà de Miquel Ruiz d'Azagra, secretari de Ferran I i després dels arxiducs Rodolf i Ernest a Espanya. HKA Reichsakten 178 f.389r-v.

40. SOA, G 140, Karton 357, 1542/718 e.

41. Ibid.

disputes entre aquests, Andreu de Rosales, batlle de la vila de Calanda, i mossen Pere Rosales, el seu germà. Els de Calanda no es conformaren a resoldre la situació per lletra y hagueren d'anar a Saragossa a trobar Dietrichstein ⁽⁴²⁾.

A tot aquest malestar, el 1570, s'afegí la negativa del prior fra Bartomeu Ruiz d'abandonar el castell davant el requeriment del Consell d'Ordes. Sembla que es féu fort al castell durant un període tot prenent "...estar en el castillo como cosa propia suya sin que por mano de V. S. se le diese" i "que el besava las manos de V. S. mas quel pretendía tener derecho a ello y que no quería salir". Finalment el prior abandonà Alcanyís tot i que "dejando unos aposentos cerrados y ocupados con ciertos bancos y mesas de maderas viejas por sustentar posesión" ⁽⁴³⁾.

Les queixes dels jurats d'Alcanyís no van parar al llarg dels anys en què Dietrichstein fou comanador major com ho confirmen dues lletres que donen compte de "...los agravios y cosas que Andrés de Rosales con su desconcertada condicion y cargo ha hecho en toda esta tierra" datades el setembre i l'octubre del 1588 ⁽⁴⁴⁾.

42. *ibid.*: "...attendido que la venida del dicho comendador mayor ha de ser en la ciudad de Caragoca entro brebes dias que alli a boca por parte del dicho concejo y universidad de la dicha villa de Calanda entienden decir y probar todos los agravios que el señor alcaide Andres de Rosales y mossen Pedro Rosales su hermano les an hecho...". Continuada la revolta de Calanda a la jurisdicció de l'Orde, aquest considerà que no l'interessava continuar en la seva possessió i el 1600 la vengué al comanador major d'Alcanyís aleshores Martí d'Alagón a la seva esposa Victòria Pimentel. Tanmateix aquestes no van pagar a l'Orde la quantitat manada i el 1626 es tomava a unir a Alcanyís.

AHN, Ordes Militars, Consell, lligall 4399, "Carta de venta de la villa de Calanda": "...havian hallado (los visitadores) poca correspondencia y menos obediencia a sus mandamientos, y muchos pleytos con la Orden, y con el Comendador Mayor. Y que assi mismo, por estos respectos, y poca jurisdiccion que la Orden tiene, se cometian delictos, sin poderse castigar, con el exemplo y brevedad que era menester; y no querian admitir en sus consejos y juntas los pocos chritianos viejos que en dicha villa avia. De todo lo qual resultavan muchos gastos, y aun disminuirse la hazienda de la dicha Encomienda: Y que assi tenian por muy util y provechosos a la Orden que se vendiesse la dicha villa, y todo lo anexo a ella, a algun señor temporal. Porque con el precio que de la vendicion se sacase se aumentaria el valor de la dicha Encomienda Mayor".

43. SOA, G 140, Karton 357, 1542/718 e.

44. *Ibid.*

Resumint, el fet que Dietrichstein s'ocupés des de Viena, Praga i Nikolsburg al cor de l'actual Moràvia, de supervisar l'administració de la seva comenda aragonesa va suposar molts mals de caps i econòmicament un resultat discret, amb les despeses del manteniment del castell, personal (prior, vicaris de Calanda i Fozcalanda, corredor a Calanda, dos munters, advocat a Alcanyís) i les dificultats administratives, que segurament defraudà la seva espectació. Els darrers anys intentà controlar la situació amb la intervenció de l'inquisidor Medrano de Molina i el baró Joan Kevenhüller, ambaixador de l'emperador a la cort d'Espanya.

Si per Dietrichstein l'obtenció de l'hàbit i comenda no comportà complicacions donada la seva categoria i la missió que tenia, la sol·licitud del baró Georg Proskosky von Proskau, originari de Silèsia, gentilhome de cambra de Maximilià, és l'exemple del pas d'un orde a un altre i la no obtenció de la comenda demanada. Proskosky va conèixer Espanya quan Maximilià II, aleshores rei de Bohèmia, romangué durant dos anys a la península. Maximilià demanà al seu pare que Proskosky com a reboster major passés al seu servei ⁽⁴⁵⁾. El 1547 Maximilià II des de Valladolid estant sol·licità a Ferran I que li concedís la comenda de Grebnik (Hrobnik) a Silèsia ⁽⁴⁶⁾ de l'Orde de San Juan de Jerusalén, el que s'esdevingué el 1549 ⁽⁴⁷⁾. Pel juliol d'aquest mateix any deixava temporalment Valladolid per solucionar uns afers de Maximilià i al mateix temps per ocupar-se de la seva comenda ⁽⁴⁸⁾. Tanmateix la possessió de la comenda li fou discutida per un noble protestant, encetant així un litigi que es perllongà durant el papat de Pius IV fins al de Gregori XIII ⁽⁴⁹⁾. Segurament les dificultats

45. FRA 3, p. 362.

46. Ibid., p. 443. V. També SOA, G 140, Karton 121.

47. Ibid., p. 363.

48. Ibid., p. 468.

49. SOA, G 140, Karton 630.

pel que fa a la comenda tingueren el seu origen en passar Proskosky de l'orde de San Juan de Jerusalén al de Santiago per la seva intenció de contreure matrimoni ⁽⁵⁰⁾. Proskosky sol·licità una comenda de Santiago i justificant-se diu "...que toda la casa de su nombre esta acabada y solamente hay de ella el y dos sobrinos suyos los quales no tienen hijos..." ⁽⁵¹⁾. El juny del 1562 Maximilià II escriu al secretari de Felip II un tal Eraso, perquè faci memòria al rei de l'afer de l'hàbit i comenda de Santiago per Proskosky "aunque no fuese de los mayores de la Orden de Santiago" ⁽⁵²⁾. A la mateixa lletra s'indica que ja abans havia escrit al rei d'Espanya mitjançant el comte de Luna, ambaixador seu davant l'emperador Ferran I fins al 1563, probablement l'any precedent perquè és el 1561, el desembre, el permís de Pius IV per passar d'un orde a l'altre segons sol·licitud de Maximilià ⁽⁵³⁾. El 6 d'agost del 1562 Felip II va escriure al president del Consell d'Ordes per tal que examinin el breu del Papa amb què es dispensava Proskosky aquest traspàs ⁽⁵⁴⁾. El novembre del mateix any Francesc i Pere Laso de Castella instruiren l'expedient del candidat, demanat pel Consell d'Ordes. Entre els testimonis apareix Otto de Neidegg, el gentilhome més antic de la cambra de l'emperador i del seu Consell, que manifesta

50. AHN. OO.MM., Santiago, Expedient 6704 d'Ulrich desiderius Proskosky.

El fill de Georg nasqué cap al 1569, segons testimoni d'Abraham Müller, servent de l'emperador, natural de Bohèmia: "... que ha conocido al padre y a la madre del pretendiente y se allo a sus bodas en las quales se le hicieron muchos presentes y que el testigo era entonces criado del Presidente de la hazienda del Reyno de Boemia el qual era embajador del archiduque Carlos en aquellas bodas y que el llevaba el presente por mandato de su amo. Que le ha visto al padre del pretendiente que era camarero mayor del Emperador Maximiliano al qual oyo decir que su santidad le avia hecho gracia de que mudase el habito de san Juan que antes tenia por el de Santiago el qual le alcanzo su santidad del Rey de España y asi pudo casarse". Georg Proskosky va fer un matrimoni convenient amb Ursula Popel, baronesa de Lobkowitz, de l'antiga noblesa de Bohèmia, mentre alguns testimonis de la instrucció de l'expedient del seu fill no deixen de fer notar que el pare va ser el primer del llinatge en portar el títol de baró: "...que los Proscosqui son nuevos varones pero antiguos cavalleros".

51. SOA, G 140, Karton 630.

52. SKM 2 f. 188r.

53. SOA, G 140, Karton 630.

54. Ibid.

un parentiu llunyà amb Proskosky essent casada una parenta seva amb Ulderich de Cetriz, germà de la mare de Proskosky, trinxant i privat del rei Ludovic d'Hongria ⁽⁵⁵⁾. Maximilià escriu altre cop l'1 de juliol del 1564 per demanar que sigui enviat el despatx de l'hàbit de Santiago i que s'acceleri la pràctica ⁽⁵⁶⁾. La cerimònia d'investidura de l'hàbit de Santiago se celebrà l'11 de maig del 1567 a Viena, a l'església de sant Agustí, parròquia de la cort que encara existeix avui junt al "Hofbug"⁽⁵⁷⁾. Foren padrins de Proskosky Francesc Laso de Castella, comandador del Camp de Criptana, majordom major de l'emperadriu, i Dídac Manrique de Mendoza, mestre-sala de l'emperadriu, Otto de Neidegg ⁽⁵⁸⁾, i Pròsper Colonna, cavallers de l'Orde de Santiago. Proskosky es presentà amb un escrit de Maximilià II que donava testimoni de la dispensa del Papa per deixar l'hàbit de San Juan de Jesusalén i prendre el de Santiago, i amb una lletra de Felip II dirigida a Francesc Laso de Castella i a Dídac Manrique on s'indicava que per petició de Proskosky de rebre l'hàbit de Santiago i tenint en compte els seus serveis a Maximilià i que "por informacion por nuestro mandato avida parece que concurren en su persona las qualidades que los establecimientos de la dicha orden de Santiago disponen" sigui per ells armat cavaller i per un vicari general de l'Orde de sant Agustí o prior o sots-prior de qualsevol monestir d'aquesta li sigui donat l'hàbit de Santiago amb les benediccions de costum. Un cop obtingut l'hàbit havia d'anar a viure a Uclés l'any de la seva provació tot aprenent la regla, i deu dies abans de finir aquest any el prior de l'esmentat convent havia d'enviar un escrit amb els mèrits per veure si havia de romandre

55. AHN. OO.MM., Santiago, Expedient 6670. Els testimonis indiquen que era baró des d'un parell d'anys.

56. SKM 1 fol. 264v.

57. SOA, G 140, Karton 630.

58. AHN. OO.MM., Santiago, Expedient 5716. Felip II li féu el favor de l'hàbit el 26 de juny del 1564. En el mes d'octubre Francesc Laso de Castella i Manrique per manament del rei i del Consell d'Ordes van prendre testimoni sobre les qualitats de l'aspirant, entre d'altres a Gerhard Welzer, qui mostrà el document que provava un parentiu llunyà entre els dos llinatges de Neidegg i Welzer. L'oncle d'Otto de Neidegg, Georg, fou bisbe de Trento i canceller de l'emperador Maximilià a Austria.

a l'Orde i fer professió expressa. El document és datat a Madrid el 28 de juny del 1564 i és el que reclamava de manera urgent Maximilià en la seva lletra de l'1 de juliol del 1564. Els padrins de Proskosky prengueren aquesta provisió i la van posar sobre el seus caps significant l'acatament. Francesc Laso armà cavaller Proskosky de la manera següent: Dídac Manrique i Otto de Neidegg li posaren els esperons daurats i Francesc Laso li cenyí una espasa daurada que li tragué de la veïna i tot aguantant-la a la seva mà li preguntà tres vegades: "hermano, queréis ser caballero?" tot contestant Proskosky: "si quiero", aleshores Laso digué: "Dios os haga buen caballero, y el apóstol Santiago" cada una de les tres vegades. Després va tocar Proskosky amb l'espasa en el cap i l'espatlla i tornà a posar-la a la veïna. Un cop fet cavaller el vicari general li donà l'hàbit i insígnia de l'Orde fent que s'agenollés i posant-li un mantell blanc amb un hàbit, preguntant-li quelcom d'un llibre de l'Orde, beneint-lo i besant-lo a la galta tant el vicari com els padrins.

El 9 de juliol del 1567, dos mesos després d'aquesta cerimònia, Maximilià va escriure al rei d'Espanya demanant-li dispensa per fer la professió de l'Orde a Viena ⁽⁵⁹⁾ i també a Dietrichstein perquè insistís sobre aquest afer al rei ja que Proskosky estava "ocupado en my servicio que no se ausente de my corte sino que en ella haga la profission de su horden...". Maximilià havia d'estar molt interessat en rebre aquesta dispensa perquè afegí de la seva mà pròpia en la lletra a Felip II: "yo recibiré gran merced en esto de V.A.". La dispensa fou concedida el 26 d'agost del 1567 per tal que Proskosky no residís a Uclés el temps necessari i que pogués rebre la professió a Viena per mans de "...qualquier prior provincial o comisario general de la Orden de Sant Agustín que resida en aquellas partes... le examine en presencia de Luis Vanegas de Figueroa comendador de Valencia del Bentoso o de otro qualquier comendador o caballero profeso de la Orden de Santiago..." ⁽⁶⁰⁾. Lluís Venegas fou aposentador major de Felip II,

59. SKM, 2 fol. 81r-v. 630.

60. SOA, G 140, Karton 630.

ambaixador extraordinari del rei amb l'emperador i cavallerís major de la reina Anna d'Àustria ⁽⁶¹⁾. La cèdula de professió li fou enviada per Dietrichstein qui li anuncia en una lletra datada a Madrid el 15 de novembre del 1567 ⁽⁶²⁾ on li diu que s'apressi en fer la professió perquè ell i altres s'han preocupat d'obtenir-li aquest document essent dispensat de la castedat. La cerimònia es desenvolupà també a l'església de sant Agustí davant el vicari general de l'orde de sant Agustí i essent presents Francesc Laso, Dídac Manrique i Otto de Neidegg ⁽⁶³⁾.

Proskosky rebé l'hàbit però no hi ha cap notícia de la comenda, ni tan sols una de petita. Proskosky rebé una provisió de pa i aigua, ordinària, com tot cavaller profés de l'Orde, el valor de la qual ens és desconegut. El 1583 delegà en el barò Hans Khevenhüller, ambaixador de l'emperador Rodolf II a Espanya, per rebre i cobrar qualsevol quantitat per aquest concepte ⁽⁶⁴⁾. El pagament en el 1572 era en mans dels Fugger que havien arrendat els tres mestrats de Santiago, Calatrava i Alcàntara durant deu anys per 260.000 ducats anuals ⁽⁶⁵⁾.

El 1585, Proskosky era mort, un dels seus dos nebots, gentilhome de cambra de l'arxiduc Ernest i el seu cavallerís major, tingué dificultats per poder rebre dels Fugger la quantitat que rebia el seu oncle per no trobar el document de la professió d'aquest ⁽⁶⁶⁾. Solucionà l'afer l'ambaixador del rei d'Espanya davant l'emperador Guillén de San Clemente ⁽⁶⁷⁾, qui delegà un agent seu a Espanya per cercar en els llibres de l'Orde l'esmentada professió. Sembla que era Francesc Laso l'encarregat de portar els documents relatius als nous cavallers d'Espanya.

61. Fou comanador d'Huélamo, després de València del Ventoso i el 1568 fou promogut a la comenda de Moratalla. Salazar, v. 2, 681-682.

62. SOA, G 140, Karton 630.

63. Ibid.

64. Ibid.

65. SDK 7 158 30r-33v., Madrid 2.2.1572, Miquel Ruiz d'Azagra a Maximilià II.

66. SOA, G 140, Karton 630.

67. Aquest ambaixador fou comanador d'Horcajo i promogut el 15496 a la comenda de Moratalla, ambdues de l'Orde de Santiago. Salazar, v. 1, 169 i 253.

El més probable és que per pressions epistolars de Maximilià II el secretari Antoni Gracián hagues escrit al Consell d'Ordes en nom de Felip II demanant que es despatxés ràpidament la cèdula de l'hàbit de Santiago per al gentilhome de cambra dels seus fills Rodolf i Ernest i després cambrer major i del Consell d'Estat amb Rodolf II, Wolfgang Rumpf, en el 1571 ⁽⁶⁸⁾. El 1594 Felip II li concedí la comenda de Paracuellos ⁽⁶⁹⁾.

Finalment, dels afers aquí observats hom pot dir que l'obtenció d'un hàbit no feia sinó evidenciar la condició de noble d'aquell que l'aconsegua i les rendes procedents de comendes eren discretes pel que en principi l'honor de rebre-la deuria ésser determinant i secundari el pes de l'ingrés dins el conjunt de la renda de l'afavorit. Es tractava de mercès de tipus complementari concedides a nobles al servei de l'emperador que podien considerar-se con un recurs per sostenir millor la seva economia privada. Eren notables les dificultats administratives per seguir una comenda des de Praga a Viena i fer efectiu el pagament de les pensions en mans dels Fugger. Totes les persones esmentades tingueren contactes directes amb Espanya i Adam de Dietrichstein, el seu fill Maximilià, Georg Proskosky, Otto de Neidegg i Wolfgang Rumpf envoltaven personalitats com la mateixa emperadriu Maria, Martí de Guzmán, els Laso de Castella i Dídac Manrique, és a dir que pertanyien al partit espanyol, a la minoria catòlica de la cort. L'hàbit per a ells representà un signe d'identitat, el senyal extern de la seva adhesió al partit catòlic i filohispànic de la cort de Viena tant per una banda com per l'altra, com en el cas de Dietrichstein, un ajut per les seves despeses. L'interès pels hàbits dels Ordes Militars espanyols trobà un moment propici en la conjuntura política d'afirmació dels protestants. No cal oblidar que en la mateixa església de sant Agustí on

68. BL, Ms. Egerton 2047, 266r; AHN. OO.MM., Santiago, expedient 7329 bis. En aquest expedient consta que era natural de Carinzia. El seu pare es deia Guillem, el seu avi Maurici, l'àvia paterna Katharina Welzer; la seva mare Barbara de Reitschach, l'avi matern Wolf de Reitschach i l'àvia materna Margarida de Kleinz, també de Carinzia.

69. Salazar, v. 1, 274.

es va desenvolupar la cerimònia d'investidura i professió de Proskosky, pocs anys abans, el 1555, el predicador de la cort Pfauser, casat i amb fills, entonava cançons luteranes i comentava passatges de l'Evangelí davant Maximilià II i d'un heterogeni i nombrós auditori format per alemanys, hongaresos, cortesans, burgesos i també servents⁽⁷⁰⁾.

NOTES

* Abreviatures usades:

AGS	Arxiu General de Simancas, Valladolid
AHN, OO.MM	Arxiu Històric Nacional, Madrid, Ordes Militars
AHN	Arxiu Històric Nacional, Madrid
BL	British Library, London
BN	Biblioteca Nacional, Madrid
FRA	Fontes Rerum Austriacarum
HHStA	Osterreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Wien
HKA	Osterreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv Salazar Lluís de Salazar i Castro, Los Comendadores de la Orden de Santiago. Madrid 1945.
SHK	Spanische Hofkorrespondenz, HHStA.
SKM	Spanische Korrespondenz Maximilians II., Familienkorrespondenz Sammelband 1 - 2.
HHSStA	Statni Oblastni Archiv v Brne (Archivo de Estado, Brno)
SOA	Statni Oblastni Archiv v Brne (Archivo de Estado, Brno)
SPV	Spanien, Varia, HHStA.

70. FRA, Relacions de Joan Blasoslaw legat dels germans de Bohèmia, un grup de reformadors que seguien les doctrines de Joan Hus.